

Stručni rad
UDK 821.163.43.09:398

Aleksandar ČOGURIĆ

Fakultet za crnogorski jezik i književnost
aleksandar.coguric@fcjk.me

**TAJNA HASANAGINICE RUSMIRA MAHMUTĆEHAJIĆA
– KNJIGA O JEDNOJ KNJIŽEVNOJ TAJNI**

Uvod

Knjiga Rusmira Mahmutćehajića *Tajna Hasanaginice* nastala je povodom jedne književne *tajne* koju je proizvela *Žalostna pisanca plemenite Asanaginice*, javnosti prvi put predata putopisom Alberta Fortisa *Putovanje u Dalmaciju*, 1774. godine. *Žalostna pisanca* od onih je tvorevina što su prvim javljanjem potakle mnoga tumačenja i istraživanja koja traju već dva i po vijeka. Prate ih mnoga slaganja i razilaženja, ali jedno je konstanta – interes za pjesmu ne posustaje pred bilo kojom temom ili književnom pojavom. Samo tekst pjesme različito je čitan, čemu sasvim sljeduju i različita sagledavanja mnogih problema povodom pjesme. Od te štampane predaje do savremenih dana nije posustala interesovanja za i oko pjesme, s težnjom da odgonetnu mnoge začudnosti koje je tvorkinja pjesme iskazala stihovanom tvorbom povodom sudbine jedne morlačke žene, kako je Fortis locirao svoj odjeljak u putopisnoj knjizi. U 2024. godini izdavačko zanimanje za knjigu iskazao je Fakultet za crnogorski jezik i književnost s Cetinja, uvrstivši je u svoj osebujan izdavački prostor. Prethodno je knjiga imala dva sarajevska izdanja – *Buybook* 2010, te *Mladinska knjiga* 2022. godine. Knjiga je potvrdila da proučavanje prošlosti pomaže u konstituisanju strategija za tumačenje sadašnjosti. Odgonetajući tajanstvene predjele u pjesmi autor se obraćao različitim sferama djelatnosti ljudskoga duha – religija, filozofija, istorija. Uvjeren je da ti predjeli podupiru napore i omogućavaju sagledavanje cjelovitog okružja u kojemu je živjela i stradala glavna junakinja, ali i pjesnikinja koja ju je ovjekovječila svojom talentovanom pjesničkom riječju. Pjesma je dotekla iz književne sredine koja je organski objedinila sve učinkovite dotadašnje književne pojave i djelo kao posljedicu njihova dejstva, uz slijeđenje zakonitosti književne sredine.

Tajna Hasanaginice ili o Žalostnoj pisanici
u trouglu – autor, čitalac i tajni kodovi

Žalostna pisanica plemenite Asanaginice jeste velika priča, a „što je velika priča više ukorenjena u nekoj kulturi, to je njen uticaj na svakodnevni život snažniji (Abot 2009: 88)“, a snagom tog uticaja desila se pjesma kao „muslimansko umsko naslijeđe (Mahmutćehajić 2024: 26)“ u tradicijskom slijedu, van kojeg ju je besmisleno proučavati i *nepreporučljivo trgati* iz konteksta. Autor Vukovu objavu pjesme o Asanaginici smatra njezinim vraćanjem na slovenski jug, a zapadnjačka promišljanja postavljena na antibosanstvu i antimuslimanstvu potiskivanjem najuočljivijih slojeva pjesme. Poticanje pjesme vezuje za kraj i vrijeme Hasan-age pokrštenog u fra Lovro Šitović, učesnikom u mletačkoj vojsci, koja je osvojila i pokrstila Imotski. Inače, „uništavanje slavenskog muslimanstva u Dalmaciji provedeno je u tri rata – Kandijskom (1645–1669), Velikom morejskom ili bečkom (1684–1699) i Malom morejskom (1714–1718)“, što znači da se opjevani događaj zbio prije 1717. godine, odnosno da se „drama odražena u ovoj pjesmi događa u Dalmaciji, na graničnim prostorima između Mletačke Republike i Osmanskoga Carstva (Mahmutćehajić 2024: 79)“. Istorijska svjedočenja o mnogim stradanjima muslimana u tom kraju iscrpna su (na primjer, zločin u Klisu nad Ahmet-agom Barakovićem) i zasnovana na relevantnoj literaturi i hroničarskim zapisima. Predstavljena su s namjerom lakše spoznaje konteksta i otvaranja puteva razumijevanja teksta i podteksta pjesme. Istorijske činjenice pomažu da se u umjetničkom djelu lakše uoče slojevi koji se bolje razumijevaju ukoliko se sagleda društvena višeslojnost čije slojeve razdvajaju tačke razlikovanja dobrog i rđavog.

Autor savjetuje da pjesmu „nije moguće tumačiti ako se u razmatranje ne uzme muslimanski okvir njenog nastanka (Mahmutćehajić 2024: 164)“, odnosno duhovni refleks pokrštenih muslimana koji su čuvali tragove ranije duhovnosti, nastajaloj i opstajaloj u graničnom pojasu sudara islama i hrišćanstva. „Hasanaginica je produžila život poslije odlaska muslimana iz Imotske krajine (Mahmutćehajić 2024: 164)“, kroz poetski iskaz istorijskih zbivanja i duhovnog istrajavanja. „Svaki pokušaj da njeno pripadanje bude ograničeno na neku sliku jastva i mitstva, uz isključivanje drugih, pokazuje se kao nasilno izobličavanje i pjesme i njenih tumača (Mahmutćehajić 2024: 12)“, iz čega slijedi da pripadnost muslimanstvu ne sprječava pjesmu da je svojom smatraju i druge kulture i religije. „*Žalostna pisanica* muslimanska je pjesma, ali kazana i sačuvana u sredini u kojoj je muslimanstvo zatrto i potisnuto iza glasnog govorenja i vidljivih oblika (Mahmutćehajić 2024: 14)“ i pored toga Fortisu je predata izvorno na bosanskome jeziku, u usmenom kazivanju ili prijepisu. Fortisovi zalazi u tekstualni lik pjesme su sporadični. Osim toga „nikad

nije pronađen neki pojedinac koji bi je imao kao primljeno umijeće kazivanja (Mahmutćehajić 2024: 15)“. Ipak svaki zalaz u tkivo pjesme, bilo kojim razlogom, podrazumijeva obraćanje Fortisovu tekstu, koji je tvorkinja „predala kao nasljeđe izvornog vlasništva (Mahmutćehajić 2024: 15)“, još uvijek nauci nepoznatom zapisivaču.

Razrađujući uvodna kazivanja autor postavlja stav o neophodnosti čovjekove okrenutosti Bogu pri svakoj svojoj djelatnosti, osobito duhovnoj, kao i stalnom vraćanju Njemu. Bog se vidi kao jedino savršenstvo, sve što On objavljuje primjer je savršene ljepote. Svako čovjekovo djelo provjerivo je Božijim promislama, jer „Uzvišeni preko *Kur'ana* osvjetljava sve životne puteve i dileme, a onaj ko se bude čvrsto držao kur'anskih dova, taj neće nikada zalutati (Eš Ša'ravi 2009: 52)“. Svemu su potpora citati iz *Kur'ana* kojima se podupiru tumačenja i teorijska sagledavanja, česti su i u objašnjenjima određenih pojavnosti, zato što kuranski jezik „nije bilo moguće oponašati. On služi kao praoblik, kao paradigma (Kristeva 1979: 196)“, učinivši da cjelokupna muslimanska književnost postane „civilizacija riječi (Kristeva 1979: 196)“. Rečenome dodajmo da „ne treba posebno isticati da je Kur'an najviši i jedinstveno – neopozivi zakonodavni autoritet u Islamu i da je, prema tome, svako reguliranje koje se odnosi na konkretno područje samo objašnjenje ili primjena njegovih odredaba i pravila (Smailagić 1975: 32)“. U saglasju s tim je i gledanje na žrtvu, a „najplemenitija žrtva je ona koja donosi najveću žalost, jer je samo nasuprot nje puna blaženost (Mahmutćehajić 2024: 20)“, koju je islam snagom svog učenja permanentno čuvao formativno prisutnom u kulturnom i duhovnom životu svakog muslimana.

„Religija je osoben način života koji se opisuje u njenom učenju, doživljava u posebnoj vrsti *iskustva*, ostvaruje u njenim *obredima*, izražava u njenim *simbolima*, ogleda u vrhovnim *vrednostima*, propisuje u normama, oživotvoruje u *zajednicama* vernika, učvršćuje u *ustanovama*, oteľovľuje u svetim *ľičnostima*, oseća na svetim *mestima*, i u sveto *vreme* (Šušnjić 2009: 54)“. Duhovna jednakost udružena u zajednicu ideala i osećaja, kao i univerzalnost islama ogledala se u privatnim i javnim sferama svakog čovjeka kroz najprisniju vezu religije i svjetovnog života, vrlo slojevito utisnut, čvrsto i neraskidivo, u kulturnu konstrukciju. „Kada proučavamo bilo koju islamsku književnost (kažem islamsku, ne govorim samo o vjerskoj književnosti, već o književnosti islamskog, muslimanskog svijeta), zapažamo da se njen duh hrani religijskom misli, kuranskom misli, tako da u svakom trenutku nailazimo na filigran koranskog teksta ili Prorokove riječi u tekstovima koji na izgled nemaju vjersko značenje i koji nisu napisani u tom duhu (Kristeva 1979: 195)“. „Plemenitu Hasanaginicu obznanjuje njena *Žalostna pisanca* (Mahmutćehajić 2024: 89)“, svrstavajući je u djela *svete* umjetnosti koja nastaju „kada pje-

snikinja ili pjesnik obznane svoj govor, oni su sveti ako imaju snagu da svog primatelja privuku i uzdignu do Svetoga (Mahmutćehajić 2024: 24)“, čemu svakako, autorovim gledanjem, pripada *Žalostna pisanca*. „*Žalostnu pisancu* kazuje plemenita Hasanagnica. Svi koji je čuju ili čitaju te pamte i kazuju poistovjećuju se s pjesnikinjom, sudjeluju njenim utovanjima i žalosti, odlascima i ostavljanjima te u njenome mijenjanju vidika (Mahmutćehajić 2024: 123)“, stoga je pjesmu „razložno čitati ili slušati te pamtiti i kazivati kao govor pjesnikinje nastao u muslimanskoj svetoj tradiciji, a sačuvan u njenim prikrivenim ostacima među muslimanskim pokrštenicim (Mahmutćehajić 2024: 138)“. Osim navedenog tumačenje pjesme treba tražiti u mitskim sadržajima „u muslimanskoj umskoj predaji (Mahmutćehajić 2024: 147)“, zato što se tekst ne zadržava samo u prostoru obične pjesme. Potpora tome je pozivanje na zapažanja Alberta Lorda da je balkanska usmena tradicija u muslimanskom arealu izgradila osoben mitski sadržaj, oslonjen na osebnost daleke prošlosti. Na početku i kraju: „U rezonanci čujemo pesmu, u odjeku je kazujemo sami, ona je naša. Odjek vrši jedan virman bića. Pesnikovo biće kao da postaje naše. Mnogostrukost rezonanci onda proizilazi iz jedinstvenog bića odjeka. Prostije rečeno, tu dodirujemo dobro poznatu impresiju svakog strasnog čitaoca poezije; pesma nas potpuno obuzima (Bašlar 2005: 12)“, predajemo joj se snagom svoje duhovnosti, spuštajući je u bujnost dubina naših doživljaja.

„Književno djelo dočarava vlastiti svoj svijet, ali taj svijet nije uobličen samo jezičnim stvaralaštvom, nego preuzima već gotove strukture izvanjezičnoga svijeta i njegovih zbivanja (Škreb, Stamać 1998: 126)“, što znači da je književno stvaranje vezano za stvarnost koja mu daje puni smisao, kroz podsticaj i potvrdu. „Pojave koje umetnika okružuju nisu amorfn masa, one čine određenu materijalnu strukturu, sistem odnosa koje umetnik prikazuje u konstrukciji svog dela (Lotman 1970: 47)“. Sljedstveno tome „pisanca plemenate Hasanaginice je žalostna zato što nijedno ljudsko stanje nije i dosegnuće u kojem bi bivanje plemenitom i lijepom bilo i konačno, ali ni takvo da bi u njemu nestalo osjećanje to za čim duša žali i čezne kao razlogom i svrhom bivanja (Mahmutćehajić 2024: 89)“. Pjesma je čuvana i predavana kao blago „svete tradicije koja se povukla ili zaklonila u skritost, u utočište stanja progonstva (Mahmutćehajić 2024: 25)“, u vidu jezičke poruke, snabdjevene estetskim funkcijama. Duh je prisutan u svakoj ljudskoj pojedinosti, svakome izričaju i zamisli, stoga „u pravome pjesništvu Duh govori jezikom pjesnikinje (Mahmutćehajić 2024: 32)“, koja se pita i odgoneta svoju zapitanost o razlozima postojanja svjetlosti kroz privid bjeline snijega i labudova, koja je zapravo bjelina Asan-agina šatora, odakle se on obraća ženi, dok s majkom i sestrom ne razgovara.

„Pesnik živi u bogatstvu iskustva čovekovog sveta, kakvo nalazi u sebi i opaža oko sebe, i te činjenice za njega nisu ni podaci koje koristi za zadovoljenje svog sistema potreba, niti podaci iz kojih prerađuje generalizacije (Dil-taj 2004: 147)“, već su pojilo za pjesmu kao šenku Duha – njegov govor i izraz mudrosti, kad dosegne vrhunac nadahnuća. Zadatak pjesnikinje u tome je „da svojim govorom i sobom naznači duhovnu mudrost kao put oslobođenja od tereta i okova, osjećanja, stradanja i smrti te da sve slike u obzorjima i jastvu poveže s Umom kao njihovom riznicom (Mahmutćehajić 2024: 36)“. Inače, tvorkinja je između nizine i visine, a visine doseže samo vezom s Poslanim, koja je moguća kroz slijeđenje Hvala, koji je usmjerava k mudrosti. Hval je najuzvišenija i najmoćnija čovjekova ćud, kroz hvaljenje Boga – sudi autor studije. Ljepota pjesme dokučiva je samo ako se otkriva u odnosu s Bogom. A naša je dužnost da odgonetnemo sve sadržano pomeđu bjeline snijega i labudova s početka pjesme i bjeline Asanaginičina lica nakon rastave od života.

„Islam svojim shvaćanjem sreće kao svrhe čovjekova individualnog (etičkog) i društvenog (političkog) života razvija i ističe dva svoja značenja: uvažavanje punovažnosti čovjekove zemaljske egzistencije i njeno osmišljavanje u smislu vrhunaravne perspektive i vrijednosti (Smailagić 1975: 14)“. Stoga se autor više puta vraća napomenama o čovjekovoj zapitanosti dokle sežu granice njegove moći u spoznaji samoga sebe i širenju znanja o sebi. Sve smatra Božijim davanjem, kao i mjeru udaljenosti od najuzvišenijih mogućnosti. U tom sagledavanju „*Žalostna pisanca plemenite Asanaginice* je kazivanje o stanjima jastva razlučenog među krajnostima u domišljanjima ljudi koji hoće da svojom voljom, a tako i moćima pripisanim sebi, nađu i razlog i svrhu bivanja u svijetu, u njemu samom shvaćenom dovoljnim sebi (Mahmutćehajić 2024: 47)“. Ljepota je jedna od poveznica s pjesmom koju pjesnikinja *ozbiljuje* slikom labuda, kao simbola svjetlosti i čistote. U tom smislu Hval je izvorno svjetlilo, a Bog daruje ljepotu. Bjelina ne nestaje, taj savršeni znak čistote pripada ratniku, konstantna je u pojavnosti šatora u kome je gospodin Lijepi, u najširem rasponu ljudskih mogućnosti, kako ga pjesnikinja predstavlja. Agina je pojava skopčana s ljepotom, jer njegovo odazivanje Bogu čini da postane lijep, a pronalaženje Boga u sebi donosi mu mir. „Savršena ljudska mogućnost je tako smještena u neku prošlost, pa se čovjek prisiljava da joj se neprestano okreće (Mahmutćehajić 2024: 66)“. Agi ratniku između visine i nizine Bog je preko Knjige udahnuo Duh.

„Umetnikova tvorevina ispunjava svoju spoznajnu ulogu ako njena struktura na adekvatan način otkriva strukturu stvarnosti u okviru mogućnosti najprogresivnije misli dotične epohe (Lotman 1970: 47)“. Asanaginičin „stid je najzagonetnije mjesto cijele pjesme (Mahmutćehajić 2024: 61)“, oza-konjen je stihom: *A ljubovca od stida ne mogla* (9), pa je „*Žalostna pisanca*

ovješena o taj stih. Sve što mu prethodi utječe u njeg, a sve što slijedi izvire iz njeg (Mahmutćehajić 2024: 64)“. Porijeklo stida niko nije dokučio, ostalo je na konstatacijama i odgovorima u pokušaju. Asanaginičin stid je jedinstveno mjesto u poeziji i mjesto čija zagonetnost uzvisuje tekst u nadvremenske književne glasove. Stid je njezino *vjesničko* nasljeđe i neće ga se odreći, uzeće „izbaviteljsko izgnanstvo prema svome maternjem počelu (Mahmutćehajić 2024: 63)“, jer je stalnost „miriteljska potčinjenost Hasanaginice (Mahmutćehajić 2024: 61)“, koja odanošću i „stidom svjedoči Hvala kao najbližeg i najprećeg u svome jastvu. Ona je vjerna ljubovca, jer više voli Hvala od svega dostupnog njenom jastvu. Tako nosi i čuva preuzeto povjerenje: voli Boga i slijedi Hvala, pa se nastoji vidjeti u Božijoj ljubavi u koju se uzda (Mahmutćehajić 2024: 68)“. Na kraju: tajna stida ostaje.

Asan-aga „u izvrtutosti svoga jastva¹, u uzdizanju nad materino počelo, izgoni Asanagicu iz roda i dvora, a zapravo Hvala (Mahmutćehajić 2024: 70)“, koji je „prvina stvaranja – prvo primanje i prvo davanje (Mahmutćehajić 2024: 67)“. Asan-aga želi i očekuje pokornost i poslušnost drugih, pa „svoje dvore i svoj rod određuje kao pozornicu koju uređuje i kojom neupitno vlada (Mahmutćehajić 2024: 62)“. „Asan-agina okrenutost svijetu uzrokuje sukob s onom stranom jastva koja se bori protiv svega što odvraća od njene više mogućnosti (Mahmutćehajić 2024: 71)“. Asan-aga vjeruje da će mu Asanaginičin otpust obezbijediti gospodstvo nad svijetom, što je privid i opsema. Brak znači slijeđenje Hvala, odnosno ljubav prema Bogu i Božiju ljubav prema čovjeku, što Asan-aga svojim postupkom dovodi u pitanje. Pjesnikinja poručuje da je „uzdizanje muškosti u shvatanju znanja i moći (Mahmutćehajić 2024: 78)“, da moć nadvladava znanje, dok presuda progonom pripada „ljudskosti koja je ženska ili primateljska (Mahmutćehajić 2024: 78)“ i „takva presuda može imati dva ishoda – smrt i obraćanje od svoje izvorne naravi (Mahmutćehajić 2024: 78)“. Asanagin „nalog ljubi (Mahmutćehajić 2024: 74)“ i jeka konja oko dvora – *Da vrat lomi kuli niz pendžere* (18) – „prijetnja su njoj i svemu njenome (Mahmutćehajić 2024: 77)“, njezin progon i izgon iz svijeta. Nije joj zaštita „unutrašnjost kuće (Said 2008: 10)“ koja bi trebalo da nudi „smisao intime, tajnovitosti, sigurnosti, stvarne ili zamišljene (Said 2008: 10)“, već joj postaje strana odlukom muža i brata, koja je udaljava emocionalno i racionalno od doma. Ona „kao izgnanica, u vlasti je svog brata. On je udaje bez njene volje (Mahmutćehajić 2024: 80)“. Njezin izlaz je Bog koji nikad ne ostavlja bez izlaza one koji Ga vole i slijede Hval, takve daruje dobrotom i ljepotom – uči nas autor. Asanaginici je uskraćeno da organizuje i primijeni svoj način mišljenja, vjerovanja i vrjednovanja i usmjeri svoj život, već su te aktivnosti zaostale u skrovitim kutima znanim samo njoj.

¹ Najčešće korišćen pojam je *jastvo*. Autor pojašnjava da je pojam povezan skoro nerazdvojiv od pojmova *Duh* i *duša*, ali im nije sinonim. Ljudsko jastvo je smrtno a Božije besmrtno.

„Hasan-aga se obznanjuje u zagoneci svoje razdvojenosti od doma i porodice. U toj razdvojenosti on je na putu, pa ga određuju mjesto iz kojeg je otišao i cilj prema kojem je usmjeren. Njegovo se *ja* zaboravlja kao svjedočenje Onstva u odnosu s ljubinim *ti*. Veličina cilja prema kojem je usmjeren zasjenjuju odvojenost od mjesta iz kojeg je otišao i stradanje koje trpi. Rane ga drže vezanim za nizinu jastva. Odatle se okreće ljubovci u dvorima u nizinu kao tistvu. Tako ističe da je gospodar i svojoj gospi i dvorima, da im nije sluga (Mahmutćehajić 2024: 81)“. Žena i kuća simbolizuju mir i znake na putu prema miru, u momentima kad Agu vanjske rane i unutarnje boli vuku k nizinama. Asan-aga donosi odluku koja znači vraćanje žene rodu, kući i majci, a sve se odvija „u nerješivome odnosu dopuštenja i zabrane (Mahmutćehajić 2024: 87)“, u dramatičnome trenutku pokrštavanja. Čovjeku se tad učini da postaje gospodar, makar samo u svojim dvorima, bez obzira na to što prestaje biti Božiji sluga. „Nakon što je primila knjigu oprošćenja, potvrdu ozakonjene volje muža, Hasanaginica je opet u dvoru majke i brata. Tu je otjerana odlukom Hasan-age da odredi šta je njegovo a šta njeno, da postavi granice pripadanja u kojima je vazda prisutan Treći kao svjedok svakoj dvojici (Mahmutćehajić 2024: 103)“. Asanaginici je rastava braka nametnuta, bez njezina pristanka, ali sve natkriljuje njezina plemenitost koja je izvorna i vječna u jeziku, simbolima i značenju. Ona ljepotom nadilazi sve joj nametnuto otkrivajući svoju plemenitost. Autor je stava da je Asan-aga prinuđen na takav postupak jer su ga vanjske okolnosti prisilile na odstup od predašnjega, jer hrišćanski protivnik nastupa i potire pred sobom sve što je značilo ranije sljedovanje u svakodnevnome praktikumu. Asanaginica se ne daje takvoj okolnosti – ostaje u svome svijetu i naumu, uprkos muževljevu pokušaju da je veže za stih: *Majka vaša, srca ardžaskoga* (88). Stoga ona sebe prinosi kao žrtvu, ne u ime smrti, već u ime života.

Asanaginičino „ustrajavanje u stidu (Mahmutćehajić 2024: 97)“ rezultiralo je „nametnutim odlaskom iz dvora i roda (Mahmutćehajić 2024: 100)“ i kuće kao „zbira slika koje čoveku daju osnove ili iluzije stabilnosti (Bašlar 2005: 39)“. Asanagicu u pokornosti Bogu drži vjera u njegove odluke koje su uvijek ispravne i pravedne. Nju stalno obasjava bjelina svojom svjetlošću što se javlja u prividu snijega i labudova a materijalizuje u stvarnoj bjelini šatora, dvorova, knjige, njezina lica. Jedini cilj i jedina misao svatovske povorke, sakupljene sa svih strana, jeste nevjesta „po koju idu i s kojom se vraćaju, bivajući na putu između zemaljskih dvora, nije niko drugi do njihova smrt, jer samo se ono jastvo koje bude ostavljeno ili žrtvovano Jastvu može iznova roditi i otkriti u Živome (Mahmutćehajić 2024: 115)“. Zanimljivo je gledanje

da Asanaginica traži dug *podkliuvac*² ne da bi se zaštitila od pogleda dece, već da deca ne bi videla smrt, kad ona udari licem o zemlju – dečija čistota i nevinost nijesu mogle shvatiti tragediju koja bi se odvijala pred njihovim očima. „Hasanaginica se ispod zastora obraća starješini svatova kao bratu. Predstavlja ga kao puninu dvanaest kojoj je ona trinaesta ili kao trinaestog sa sobom među dvanaest onih koji predstavljaju sve ljude. Kako god bilo, Hasanaginica u tome času obznanjuje Trinaest, i to tako da je šest ženskih i sedam muških u toj cjelini (Mahmutćehajić 2024: 121)“. A broj trinaest je broj Hvala.

Asanagnica je „svjesna nemogućnosti povratka izvornoj savršenosti mimo slijeđenja najmoćnije i najljepše čudi, milosnog dara svim svjetovima, u suočenju sa svojom djecom koja su u svome bivanju siročadima nasilno podvrgnuta očinstvi kao svećenstvu, uz njihovo nasilno odvajanje od maternog vjesnika (Mahmutćehajić 2024: 127)“. Osim toga „Hasanaginica određuje položaj svih ljudi oko sebe. Njeno sada pokazuje svaku prošlost i svaku budućnost kao privide iza kojih čovjek skriva svoje slabosti. Njeno ozbiljenje je sada. Time je Hasan-aga natjeran da posvjedoči svoju osudu te sigurnosti te da pred svima pokaže svoju nespremnost da ostavi sve radi Jednog Kojem to sve pripada (Mahmutćehajić 2024: 130)“. Autor usmjerava naše prosudbe da se Asanaginica nije mogla odreći stida, jer bi time porekla svjedočenje Hala, odnosno povratak deci značio bi odricanje od svetog poretka i svetog suda. Povratak majke cjelini – mužu i deci siguran je put u smrt. Deca dozivaju majku da svrati, a Asan-aga zaziva decu da se vrate i kori ženu da je srca *ardžaskoga*. U tim stihovima, koji označavaju vrhunac pjesme, su „tajna i ključ cijele pjesme, ali i otvaranje prema višim razinama Tajne, jer vidljivo, a tako i tumačenje njega, nije ni ne može biti ništa do znak koji usmjerava iza granice prema nevidljivoj i nedokučivoj tajni. Hasan-aga obznanjuje svoje jastvo obraćanjem djeci okrenutoj majci (Mahmutćehajić 2024: 131)“. Nakon Asan-aginih riječi Asanaginica ne može sačuvati ovaj svijet za sebe, smrt iako neočekivana nije slučajna. Ona umire u svjetlosti bjeline i ljepoti svoga lica. „Lice Hasanaginice je vedro i bijelo, jer ogleda svjetlost Lica svoga Gospoda, Davatelja svega zbiljnog (Mahmutćehajić 2024: 134)“, pa se u neočekivanoj smrti vraća Bogu bijelog i osvijetljenog lica, kroz tragediju koja se „zbiva između dvaju suprotstavljenih gledanja na djecu kao siročad i sirotice te na ulogu dvora i roda u čovjekovom traganju za sobom (Mahmutćehajić 2024: 137)“, kroz neznanje i znanje, odnosno tamu i svjetlost.

² Tumačeći odnegonetljivost riječi *potkluvak* autor misli da je to posljedica fonetske deformacije koja je dala zabunu u značenju i dalo nejasno *potkluvak*.

Zaključak

Pjesnikinja *Žalostne pisance* primjer je na koji način „umetnički genije, originalan talenat, ili moćan intelekt može da iskoči izvan granica sopstvenog vremena i prostora kako bi izneo pred svet novo delo (Said 2008: 271)“. Knjiga *Tajna Hasanaginice* podsetila nas je da je „pjesništvo način obznanjenja jastva u jeziku i njegovog povezivanja s drugim (Mahmutćehajić 2024: 139)“. Veličanstven pjesnički trenutak ili „svjedočenje o plemenitoj Hasanaginici pjesnikinja je započela pitanjima o bjelini na uzlaznome putu, o snježima i labudovima. Pod bijelim šatorom Hasan-age te je putove svela na njihovu raskrsnicu u ljudskome srcu. Odatle je prst okrenula na dvije usmjerenosti – Hasan-aginu, od visine prema nizini, i Hasanaginicinu, od nizine prema visini (Mahmutćehajić 2024: 134)“. Pjesnikinjino svjedočenje, kako vidi autor, svjedeno je u devedeset dva stiha i sedam *nevidljivih*, kroz koje se umjetnički spoznaje život, zahvaljujući umjetniku koji „preoblikuje sliku života u skladu sa strukturom koja je, po njegovom mišljenju, svojstvena datoj pojavi stvarnosti (Lotman 1970: 47)“. A poetska stvarnost smještena je između dvaju bjelina – na početku snijeg, labudovi i agin šator a na kraju bjelina Asanaginičina lica.

Knjiga *Tajna Hasanaginice* nas uči da je cilj nadnaravne umjetnosti da kroz postupak oneobičavanja stvari i pojava u odabranoj formi do nas dospjeva tekst nastao u tvorbi i percipiran od iskrenih poimatelja usmenosti. Knjiga otvara i zatvara puteve čitanja i razumijevanja pjesme. Autor je obuhvatom duhovnog i materijalnog koncepta u kom je uzrijevala pjesnikinjina stvaralačka ličnost i tvoračko umijeće ponudio ključeve za promišljanje usmjeravajući k razumijevanju tajanstvenih predjela u pjesmi. Sagledavanje izvantekstualnih okolnosti put je razumijevanja pjesničkih rješenja i upute na koji bi se način mogli spoznavati skriveni kuti pjesničkog iskaza. Autor nas upućuje da velika djela, samo ona, imaju neočekivana mjesta, ne nejasna, ne slučajna ali odlučujuća u duhovnim porukama, bivajući iskrama tvoračkoga uma i momenta. Mogu se takva mjesta učiniti izvanplaniranim tvorčevim duhovnim zahvatom, ali ona pripadaju tvorčevu umijeću i samosvojnosti njegove stvaralačke ličnosti. Tajna ostaje, ne kao nemoć spoznaje onog čime pjesma izaziva i traži, već kao magija mitskog pletiva koje se svaki put iznova raspliće. Ova knjiga provocira svojom idejom da u religijskom postavljenju i činjenju čovjekova duha i uma, saglasno s Božijim, treba ići za djelom *svete umjetnosti* koje se ovjenčalo zatajnošću i trajnošću ljepote i mudrosti. Autor u religijsku duhovnost situira sve vezano za pjesmu jer je data od Boga i vraćena Bogu preko čovjeka – pjesnikinjinim glasom.

Dva će štampana djela i dalje osvjetljavati puteve k *Žalostnoj pisanci plemenite Asanaginice* – zbornik *Hasanaginica 1774–1974 – prepjevi, varijante, studije, bibliografija*, koji je priredio Alija Isaković i autorska studija *Tajna Hasanaginice* Rusmira Mahmutćehajića.

Literatura

- (1975). *Hasanaginica 1774–1974 – prepjevi, varijante, studije, bibliografija*, priredio Alija Isaković. Sarajevo: Svjetlost.
- Abot, P. (2009). *Uvod u teoriju proze*. Beograd: Službeni glasnik.
- Bašlar, G. (2005). *Poetika prostora*. Čačak, Beograd: Branko Kukić i Umetničko društvo Gradac.
- Burdije, P. (2003). *Pravila umetnosti*. Novi Sad: Svetovi.
- Diltaj, V. (2004). *Doživljaj i pesništvo*. Novi Sad: Orheus.
- Eš-Ša’ravi, M. M. (2009). *Tajne i koristi dove*. Bužim: Ilum.
- Fortis, A. (1984). *Putovanje po Dalmaciji*. Zagreb: Globus.
- Hauser, A. (1986). *Sociologija umjetnosti I*. Zagreb: Školska knjiga.
- Havelok, A. E. (1991). *Muza uči da piše*. Novi Sad: Svetovi.
- Kristeva, J. (1979). *Prelaženje znakova*. Sarajevo: Svjetlost.
- *Kur'an*. Prijevod Besim Korkut. Zagreb: Međunarodna zajednica za pomoć muslimanima Bosne i Hercegovine.
- Lotman, J. M. (1970). *Predavanja iz strukturalne poetike*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Mahmutćehajić, R. (2024). *Tajna Hasanaginice*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
- Said, E. (2008). *Orijentalizam*. Beograd: Čigoja.
- Smailagić, N. (1975). *Uvod u Kur'an*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Škreb, Z. i Stamać, A. (1998). *Uvod u književnost – teorija, metodologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Šušnjić, Đ. (2009). *Religija I i II*. Beograd: Čigoja.